

12. Удод О. Історична пам'ять в Україні та європейські цінності. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2009. Вип. 15(2). С. 3–10.
13. Амельченко Н. А. Цінності об'єднаної Європи. URL: https://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf
14. Чупрій Л. Історична освіта в Україні як складова державної політики пам'яті. *Політичний менеджмент*. 2011. № 4. С. 18–26.
15. Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників з історії України / упоряд. Н. Яковенко. Київ: УІНП, 2008. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007398>

БОЇ ЗА УКРАЇНУ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕДУМОВ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Терно Сергій, Турченко Галина

Агресія путінського режиму проти України розпочалася передусім ідеологічним наступом на українську ідентичність. З цією метою з приходом В. Януковича до влади був здійснений перегляд державних стандартів та навчальних програм з історії у 2011–2012 рр. Непомітно для громадськості були переглянуті програми з історії України. Наслідком роботи авторського колективу на чолі з членом-кореспондентом НАПН України О. Пометун став пропедевтичний курс історії України без України. На заваді повної й тихої «денацифікації» від лабораторії суспільствознавчої освіти НАПН України на чолі з О. Пометун стали українські громадські діячі та методисти, які привернули увагу суспільства до деструктивної діяльності «реформаторів» історичної освіти від Табачника.

Ключові слова: історія України, шкільний курс історії, сучасна російсько-українська війна.

Стадія повномасштабного військового вторгнення сучасної російсько-української війни почалася 24 лютого 2022 р. Однак, військова агресія рф проти України має свою передісторію на ідеологічному фронті. Одразу варто оговоритися, що поняття «ідеологія» часто таврується як спадок тоталітаризму. Однак таке «усічене» трактування поняття «ідеологія» виникло тому, що саме тоталітарні режими активно послуговувалися терміном «ідеологія» і навіть створювали відповідні формальні структури: ідеологічні відділи, політичну поліцію тощо. Якщо звернутися до визначення поняття «ідеологія», то стане очевидним, що ідеологія – це систематизована сукупність ідей, пов'язаних насамперед з певним розумінням суспільного життя, оцінкою його якості, перспектив його перетворен-

ня [9, 114]. Відповідно, ідеології мають різні полюси (як людиноненависницькі, так і гуманістичні), наприклад: 1) демократичні – тоталітарні; 2) праві – ліві. Інакше кажучи, ідеології являють собою набір цінностей, згідно з якими варто облаштувати життя суспільства. Відтак, ідеологічний вимір суспільного життя є неодмінним атрибутом будь-якої країни. Наступ РФ на Україну розпочався задовго до повномасштабного вторгнення і не лише на політичному, дипломатичному та економічному фронтах, а й передусім на ідеологічному. Для того, аби будь-які агресивні дії держави сприймалися суспільством цієї держави схвально, потрібна насамперед перемога на ідеологічному фронті. Відтак, аби економічні війни, газовий шантаж першого та другого десятиліть XXI ст. стали можливими, необхідно було провести в Україні таку ж ідеологічну «спецоперацію», як і в РФ.

Особливо наступально РФ почала діяти із перемогою на президентських виборах В. Януковича у 2010 р. Саме цій сторінці ідеологічної війни присвячуємо нашу розвідку. Зі складнощами всього шляху повернення історії України можна познайомитися у відповідній праці Ф. Турченко [8]. За Януковича наступ на ідеологічному фронті проявився у перегляді державних стандартів і навчальних програм з історії у 2011–2012 р. Робилося все тихо, без зайвого розголосу: ніхто навіть не помітив, як з історії України була вихолощена Україна. Згідно із законом імпринтингу перше знайомство з історією батьківщини має вирішальне значення у формуванні національних цінностей та ставлень до свого народу, його історико-культурної спадщини та ідентичності. Відтак, перший удар був завданий саме по пропедевтичному курсу історії України. Нові навчальні програми з пропедевтичного курсу історії навіювали думку про те, що ніякої української держави не було, не було видатних українців, які обстоювали ідею української державності. Всі персоналії були видалені з програми, а формулювання вихолощені [7].

Тихий перебіг «спецоперації» перервав скандал у січні–лютому 2013 р., коли окрилені своїми успіхами у нищенні української історії, новоспечені керманічі історичної освіти на чолі з Табачником вилучили із програми ЗНО прізвища С. Бандери і Р. Шухевича. Тоді махінації з програмами набули публічного розголосу, відтак всередині команди «удосконалювачів» історії почалася суперечка. Нагадаємо, що тодішня директорка УЦОЯО І. Зайцева звинуватила у вилученнях Пометун, а Пометун звинуватила Зайцеву. Саме ця публічна сварка між двома членами однієї команди змусила нас у 2013 р. провести аналіз нових програм з історії від 2012 р., які розроблялися під керівництвом Пометун [7]. Якщо з програмою ЗНО можна було погратися в еківоки двом «поважним пані», то програми для шкіл укладалися під керівництвом Пометун і були затверджені 2012 р. Відтак, у цьому разі Пометун вже не могла звинуватити когось іншого в маніпуляціях, а вони були дуже серйозними, а саме:

1) зникли Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Михайло Грушевський, Іван Франко, Леся Українка та багато інших творців української нації;

2) замість 27 годин на вивчення доленосних подій української історії за старою програмою п'ятикласники з 2013 р. мали опановувати їх лише протягом 12 годин;

3) відбулися малоросійські метаморфози у назвах тем: замість «Київської держави» – «київські князі»; замість «Козацької республіки та Української козацької держави» – «Українське козацтво у битвах і походах»; замість «Відродження Української держави в 1917–1920 рр.» – «Українці в революції 1917–1920 рр.»;

4) авторський колектив під керівництвом Пометун зробив у 2012 р. саме те, що проголосив метою своєї «спецоперації» президент рф путін напередодні повномасштабного військового вторгнення у 2022 р., тобто команда члена-кореспондента НАПН України «денацифікувала історію України», а саме: вихолостила навіть саму назву «Україна». Основний висновок нашої розвідки був такий: метаморфоз формулювань мав на меті применшення значення української історії, прищеплення почуття меншовартості молодому поколінню українців.

Напевно, знайдуться ті, хто буде шукати виправдання Пометун і К^о необхідністю піти на «розумний компроміс» із владою, але її команда зберігала вірність курсу Табачника навіть у 2017 р. Аби пересвідчитися в цьому, варто зазирнути в підручник з історії України для 9-го класу. Звернемося лише до одного сюжету з історії українського національного руху кінця ХІХ ст. – Братства тарасівців. У підручнику авторства Пометун і К^о зазначено, що «кінцевою метою організації має бути визнання українців як окремого народу в межах демократичної федеративної Росії» [4, 137]. Жоден інший підручник для 9-го класу 2017 року видання не містив такої інтерпретації мети Братства тарасівців. Натомість в альтернативних підручниках навпаки наголошувалося, що ця організація мала самостійницький характер!

Отже, починаючи з лютого 2013 р. ситуація в українській методиці історії була дуже напруженою. Гаряче проходило обговорення змін у програмі з історії України в ЗНО-2013. Тогочасна завідувачка лабораторії суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН і керівниця авторського колективу з укладання програми Пометун звинуватила УЦОЯО і МОН у фальсифікації програми ЗНО з історії, а себе представила безневинною жертвою фальсифікаторів. Але наш аналіз засвідчив, що Пометун діяла в руслі антиукраїнської політики тогочасного міністра освіти і науки Табачника. Ще раз наголосимо, що у програмі з історії для 5-го класу від 2012 р. (авторства Пометун і К^о) зникли Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Михайло Грушевський, Іван Франко, Леся Українка та багато інших творців української нації, а також був суттєво скорочений час на вивчення славетних та знакових сторінок історії України. У тій дискусії взяли участь В. Мисан, Є. Стадний, І. Костюк, С. Терно [2; 3; 5; 1; 7].

Проаналізувавши діяльність «удосконалювачів-реформаторів-прогресистів», В. Мисан зробив висновок, що українська нація знову втратила свою історичну пам'ять, навіть не здобувши її, та продовжує втрачати й надалі. Найдраматичнішим у цьому процесі він вважав ту обставину, що до нищення власної історичної пам'яті долучилися наші співвітчизники, маючи на увазі авторський колектив на чолі з Пометун. Сама Пометун, правда, відмовчалася, проте у бій вступили її співавтори, зокрема Костюк, яка підписалася як методист Львівського обласного інституту післядипломної освіти та Ambassador EUROCLIO. Всі внесені зміни в єзуїтський спосіб обґрунтовувалися рекомендаціями Ради Європи, що мають забезпечити терпимість, взаєморозуміння, права людини і демократію. Вони аргументувалися тим, що історія в жодному разі не має бути інструментом ідеологічної маніпуляції та пропаганди; використовуватися для поширення інтолерантних ідей, ультранаціоналістичної, ксенофобської, антисемітських та расистських ідеологій. Якщо в хід був пущений цей аргумент, напевно, Костюк вважала, що до редакції Пометун наша шкільна історія була саме такою – ідеологічно маніпулятивною та ультранаціоналістичною. З відповіддю та розгорнутою аргументацією на її закиди можна ознайомитися в нашій публікації [6].

Коротко зазначимо, що лейтмотив опусу Костюк такий: «Історія поза політикою!». Дуже промовистим є її глузування з патріотизму. Процитуємо її сентенцію: «Ну як можна доводити власний патріотизм: Гаслами? В бою?». Тепер І. Костюк можна відповісти: «Патріотизм наразі в умовах російсько-української війни доводиться якраз-таки в бою молодими українцями, яких виховували такі історики і методисти, як В. Мисан, С. Кульчицький, Ф. Турченко та ін.». Натомість авторський колектив Пометун зробив все, аби виконати замовлення про російського міністра освіти і науки Табачника та розчинити українську національну ідентичність. Вони з усіх сил працювали на те, аби не знайшлося тих молодих українців, які б захистили Україну в 2014–2022 рр. Тепер, коли загинули тисячі українських захисників і мирних мешканців, мільйони покинули свої домівки та переселилися, зруйновано тисячі шкіл, лікарень, будинків; мабуть, варто нашій освітянській спільноті облишити церемонії та усунути Пометун, Костюк і всю ту когорту «покращувателів» від підручникотворення. Чи настане той час, коли ми принаймні відсторонимо цих осіб від освіти за порушення ст. 54 Закону України «Про освіту»? Згідно з Законом освітяни мають настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства; виховувати у здобувачів освіти повагу до державної мови та державних символів, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України. Звісно, свою ідеологічну диверсію вищезгадані панове робили вишукано, прикриваючись рекомен-

даціями Ради Європи, «невидимим навчальним планом» та деякими оригінальними висловлюваннями українських істориків [8]. Суть всього сказаного Костюк була така: ми прибрали ідеологію з історії, про історичні події школярі дізнаються не лише з курсу історії, а й з позакласних заходів («невидимий навчальний план»); та взагалі підручники сучасні школярі не читають, то все одно, що там писати. Але зараз, коли слухаємо виправдування деяких «нейтральних» російських громадських діячів та медійних персон, ми можемо чітко впізнати почерк російської пропаганди в публікації Костюк: «Ми поза політикою!». Інколи ретроспективний аналіз минувших боїв за історію зовсім інакше висвітлює сенс того, що відбувалося.

Наразі ми всі є свідками того, як рф регулярно і систематично здійснює привласнення української культурної спадщини (як-то відома спроба поцупити українську національну страву – борщ), а також те, що росія вбачає витoki своєї історії в Київській Русі. Відтак, справжні причини російсько-української війни 2022 р. знаходяться в історичній площині. Війна йде за історичну спадщину: адже столиця давньоруської держави Київ знаходиться поза межами росії, що є наочним підтвердженням штучності всіх історичних конструкцій рф.

Сьогодні історія – це зброя в руках агресора. Як відомо, з 2022/2023 навчального року в російських вишах заплановано оновлення освітніх програм із додаванням дисциплін, що спрямовані на так зване патріотичне виховання (обсягом 1 кредит). По суті, робиться ідеологічне підґрунтя російської агресії з опертям на псевдонаукові історичні концепції. Наразі, перебуваючи вже в умовах відкритої ідеологічної агресії, Україна просто зобов'язана дати гідну відсіч на ідеологічному фронті російській пропаганді, а це неможливо без подолання формального підходу до вивчення української історії та культури.

На рівні державної політики у сфері освіти чітко заявлено про посилення історико-культурної складової в реалізації освітніх програм, зокрема, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти оприлюднило рішення про історико-культурну складову освітнього процесу від 21 червня 2022 р. У ньому зазначено, що «університетська автономія не є релевантним обґрунтуванням для відмови від відповідних освітніх компонентів або для їх перенесення до вибіркових дисциплін», а Національне агентство залишає за собою консультативний моніторинг та зовнішнє оцінювання якості забезпечення історико-культурної складової в освітніх програмах.

Враховуючи вищевикладене, у Запорізькому національному університеті спробували адекватно відповісти на наявні загрози та посилили викладання історико-культурної складової шляхом збільшення аудиторного навантаження на вивчення історії України з метою спростування історичних міфів російської пропаганди. Тепер варто подбати про подібний підхід і у сфері загальної середньої

освіти, аби під гаслом «свободи в освіті» не сталося чергової ідеологічної диверсії з боку «прогресивних» істориків-методистів.

Отже, наступ путінського режиму в Україні розпочався задовго до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Ідеологічна війна рф в українській шкільній освіті у 2011–2013 р. проявилася у перегляді державних стандартів та навчальних програм з історії. За міністра Табачника навчальна програма з пропедевтичного курсу історії авторського колективу під керівництвом завідувачки лабораторії суспільствознавчої освіти НАПН Пометун навіювала думку про те, що ніякої української держави не існувало.

Саме так програма пропедевтичного курсу історії України (2012 р.) стала складовою політики нищення української ідентичності в сфері шкільної історичної освіти за часів міністра Табачника та президента Януковича.

Джерела та література

1. Костюк І. Про нову програму з історії: ще раз і знову... Historians. 01.05.2013. URL: <https://bit.ly/3qyYOGV>
2. Мисан В. Манкуртизм наступає, або чи сприятиме шкільний пропедевтичний курс «формуванню в учнів самоідентичності та почуття власної гідності». Historians. 01.05.2013. URL: <https://bit.ly/3QGXIImN>
3. Мисан В. Шкільна історична пропедевтика як предмет дискусії. Частина 2. Historians. 27.05.2013. URL: <https://bit.ly/3BBRJLL>
4. Пометун О. І., Гупан Н. М., Смагін І. І. Історія України: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: УОБЦ «Оріон», 2017. 288 с.
5. Стадний Є. Довша історія підручника. Historians. 06.05.2013. URL: <https://bit.ly/3qzMyWw>
6. Терно С. Нова програма з історії – повернення в тоталітарне минуле? Historians. 22.04.2013. URL: <https://bit.ly/3d7kc2L>
7. Терно С. Хто голосніше за всіх кричить: «Тримайте злодія!»? Освіта.ua. URL: <http://osvita.ua/school/method/34287/>
8. Турченко Ф. Україна – повернення історії. Генеза сучасного підручника. Київ: Генеза, 2016. 104 с.
9. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко та ін. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.